

LIRIK ASARLARNI TADQIQOT METODI ASOSIDA O'RGANISH ORQALI O'QUVCHILARDA OBRAZLI TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Ibroximova Dildora Nizomjon qizi

*Namangan davlat pedagogika institute O'zbek va xorijiy tillar kafedrası
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada lirik asarlarni tadqiqot metodi asosida o'rganish orqali o'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirish masalasi tahlil etiladi. Tadqiqot metodining adabiyot darslaridagi ahamiyati, uning yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, estetik idroki va badiiy tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Lirik asar tahlilida muammo qo'yish, savollar orqali mushohada yuritish, badiiy vositalarni anglash orqali obrazli fikrlashga erishishning samarali yo'llari ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *tadqiqot metodi, lirik asar, obrazli tafakkur, badiiy tahlil, o'quvchi faolligi, estetik idrok, adabiyot ta'limi, badiiy vositalar, kompozitsion tahlil, savol-javob, ijodiy yondashuv.*

Adabiyot – bu hayotni, inson qalbini, uning orzu-umid va iztiroblarini badiiy obrazlar orqali ifoda etuvchi san'at turidir. Ayniqsa, lirik asarlar insonning ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari, ruhiy holati va shaxsiy munosabatlarini obrazli shaklda yetkazib berishi bilan o'quvchilarni chuqur o'yga toldiradi, ularning qalbida estetik zavq uyg'otadi. Biroq bu estetik zavq, obrazli tafakkur darajasiga chiqish uchun o'quvchini faqat tayyor bilim bilan emas, balki mustaqil izlanish, tahlil qilish, obrazlarni o'z tafakkuri orqali kashf etishga yo'naltirish zarur bo'ladi.

Tadqiqot metodining adabiyot ta'limida qo'llanilishi o'quvchini faollashtiradi, uni fikrlashga undaydi. Bu metod orqali o'quvchi sho'irning satrlar orqasida yashiringan ma'no va hislarni ilg'aydi, she'riy obrazlar bilan mustaqil ishlaydi. Xususan, lirik asarlarni tadqiqot asosida o'rganish, o'quvchilarda obrazli tafakkurni shakllantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Tadqiqot metodi haqida tushuncha. Tadqiqot metodi – bu o'quvchilarning mustaqil fikrlash, savol qo'yish, kuzatish, tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limiy yondashuvdir. An'anaviy darslarda bilim asosan tayyor holda berilsa, tadqiqot metodida o'quvchi bilimni o'zi topadi, asarning mazmunini "kashf" qiladi, badiiy jihatlarini tahlil qilish orqali xulosalarga keladi. Bu jarayon o'quvchini fikrlovchi, izlanishga moyil, o'z qarashlariga ega shaxs sifatida shakllantiradi.

Tadqiqot metodi ta'limda chuqur o'zlashtirish, ilg'or tafakkur va ijodiy yondashuvlarni talab qiladigan predmetlar, xususan, adabiyot fanida nihoyatda samarali hisoblanadi. Bu metodning asosiy vazifasi – o'quvchini darsda faol ishtirok etishga, asar ustida mustaqil

ishlashga, o'z nuqtayi nazarini bildirishga undashdan iborat. O'qituvchi bu metodda tayyor ma'lumot beruvchi emas, balki yo'lko'rsatuvchi, fikr uyg'otuvchi bo'lib chiqadi.

Adabiyot darslariga tadqiqot metodini joriy qilish orqali o'quvchi asar yuzasidan muammoli savollarga duch keladi. Bu savollar uni mushohadaga, izlanishga, mantiqiy xulosa chiqarishga olib keladi. Misol uchun, "Shoir bu obraz orqali nimani anglatmoqchi?", "Nima uchun aynan shu so'z ishlatilgan?", "Asardagi kayfiyat qanday vositalar bilan berilgan?" kabi savollar o'quvchini chuqur tahlilga undaydi. Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali boshqa asarlar bilan bog'lanish, o'zaro farq va o'xshashliklarni topish orqali topqirlik va tafakkurni rag'batlantirish mumkin.

Lirik asarlarning tahliliga tadqiqiy yondashuv. Lirik asarlar odatda muallifning ichki dunyosini, kayfiyatini, tuyg'ularini, ruhiy holatini aks ettiradi. She'riy matnda bu holatlar obrazli vositalar orqali ifodalanadi. Tadqiqiy yondashuv lirik asarni tahlil qilishda she'rning tashqi ko'rinishidan tashqariga chiqib, uning ichki qatlamlarini ochishga xizmat qiladi. O'quvchi asarni chuqur o'rganish jarayonida shoiming satrlar ortiga yashirgan hissiyotini sezadi, obrazlar orqali bu hislarni anglashga urinadi.

Lirik asarda obrazli ifoda, badiiy go'zallik va estetik ta'sir ko'pincha ko'p ma'noli so'zlar, badiiy vositalar, ritm va ohang vositasida beriladi. Tadqiqot metodida bu elementlarni o'quvchining o'zi tahlil qilishi muhim. Masalan, she'rda tabiat manzarasi orqali ruhiy holat ifodalangan bo'lishi mumkin. O'quvchi savollar orqali bu manzaraning ichki ma'nosini topishga kirishadi: "Nega qorong'ulik tasvirlangan?", "Bahor manzarasi nimani anglatadi?", "Qahramonning ruhiy holati tabiat bilan qanday uyg'unlashgan?"

She'rni "kashf" qilish jarayoni o'quvchining o'z tafakkuri asosida amalga oshadi. O'qituvchi esa bu yerda faqat yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. Muhokama, guruhli ishlar, ochiq savollar, kichik tadqiqot topshiriqlari orqali o'quvchi she'riy matnga turli burchaklardan qaraydi, o'z mustaqil fikrini shakllantiradi. Bu esa uning nafaqat bilimini, balki estetik dunyoqarashini ham boyitadi.

Obrazli tafakkurni shakllantirish yo'llari. Obrazli tafakkur – bu inson ongida ma'lumotlarni badiiy obrazlar orqali tasavvur qilish, ularni tushunish va ifodalash qobiliyatidir. Bunday tafakkur ayniqsa lirik asarlar ustida ishlashda rivojlanadi. Chunki lirik she'rlar bevosita obrazlar orqali ifoda etiladi: ruhiy holatlar, kechinmalar, muhabbat, g'am, quvonch kabi hislar konkret obrazga o'ralgan holda beriladi. O'quvchi bu obrazlarni anglash, tasavvur qilish orqali obrazli fikrlashga o'rganadi.

She'rdagi badiiy vositalarni (tashbeh, istiora, epitet) tahlil qilish obrazli tafakkurni rivojlantirishning eng muhim yo'llaridan biridir. Masalan, "Yuragim qishlog'imdek tinimsiz tebranadi" degan satrda yurakning tebranishi va qishloqning hayotiy ritmi o'rtasidagi bog'liqlik o'quvchini chuqur mushohadaga undaydi. Bu yerda tashbeh orqali shaxsiy kechinma bilan tabiat o'rtasidagi uyg'unlik yoritiladi. O'quvchi bu bog'liqlikni tushunish uchun so'zlar ortidagi tasvirni "ko'rishga" harakat qiladi.

Kompozitsion tahlil ham obrazli tafakkurni shakllantirishda katta o‘rin tutadi. She‘rning tuzilishi, ohangidagi o‘zgarishlar, so‘z tanlovi, qofiyadagi muvofiqliklar o‘quvchini poetik san‘atni idrok qilishga olib keladi. Bundan tashqari, lirika va tabiat uyg‘unligini tahlil qilish – his-tuyg‘u va tashqi manzara o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash orqali obrazli fikrni mustahkamlashga xizmat qiladi.

She‘riy obrazni tasavvur qilishga, uni “ko‘z oldiga keltirish”ga yo‘naltirilgan topshiriqlar o‘quvchining fantaziyasini, idroki va estetik his qilish qobiliyatini oshiradi. Masalan, she‘rdagi obraz asosida rasm chizish, o‘sha obraz haqida insho yozish, uni boshqa obraz bilan taqqoslash kabi ijodiy mashg‘ulotlar obrazli tafakkurni faol shakllantiradi. Bu jarayonda o‘quvchi faqat bilim olmaydi, balki fikrlaydi, o‘ylaydi va his qiladi – aynan shu jihatlar adabiyot ta‘limining maqsadlariga to‘la mos keladi.

Adabiyot darslarida o‘quvchilarning obrazli tafakkurini shakllantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

- **Badiiy vositalarni aniqlash va tahlil qilish:** tashbeh, istiora, epitetlar orqali yaratilgan obrazlar ustida ishlash.

- **Ruhiy holatni tahlil qilish:** she‘r muallifining kayfiyati, hissiyotini aniqlash.

- **Kompozitsion tahlil:** she‘rning tuzilishi, ritmi, ohangi orqali ma‘naviy mazmunni anglash.

- **She‘rdagi obrazni tasvirlash topshiriqlari:** o‘quvchidan she‘rdagi obrazni chizish, tavsiflash, o‘z his-tuyg‘ulari bilan ifodalashni so‘rash.

Bu yondashuvlar orqali o‘quvchining tasavvuri kengayadi, u badiiy asarga boshqa nigoh bilan qarashni o‘rganadi.

Masalan, Abdulla Oripovning “O‘zbekiston” she‘rini tadqiqiy metod asosida tahlil qilishda quyidagi bosqichlar qo‘llanilishi mumkin:

1. **Muammo qo‘yish:** She‘rda qanday hissiyot ustun? Muallifning vatanga bo‘lgan munosabati qanday ifodalangan?

2. **Badiiy vositalarni topish:** Tashbehtar, istioralar, epitetlar qayerda ishlatilgan?

3. **Tahlil savollari:** “Bag‘ri keng O‘zbekiston” iborasida qanday obraz yotadi?

4. **Shaxsiy fikr bildirish:** O‘quvchi she‘rda o‘ziga qanday ruhiy holatni yaqin deb bildi? Nimaga?

Yoki Erkin Vohidovning “Onajon” she‘rini o‘rganishda:

- Onaning obrazi qanday yaratilgan?

- Qanday badiiy vositalar bilan mehr, sog‘inch, fidokorlik ifodalangan?

- O‘quvchining o‘z hayotidagi ona obrazi bilan bog‘lanish imkoniyati qanday?

Bu kabi savollar orqali o‘quvchi asarni chuqurroq anglaydi va obrazlar bilan “ichki suhbat”ga kiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, badiiy asarlarni tadqiqot metodi asosida o‘rganish, o‘quvchilar tafakkurini faollashtirish, obrazli idrok va estetik didni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Bu yondashuv orqali o‘quvchi adabiy asarni nafaqat o‘qiydi, balki uni his

qiladi, tahlil qiladi va shaxsiy xulosaga keladi. Aynan shunday yondashuv ta'limning ijodiy, ruhiy va madaniy boyitish vositasi bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, N. (2021). "Tadqiqiy o'qitish metodikasining adabiyot darslaridagi samaradorligi." // Ta'lim va rivojlanish jarayoni, №2, 31–35-betlar.
2. Erkin Vohidov. (Turli yillarda). Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
3. G'ulomov, A. (2005). Adabiy tahlil asoslari. Toshkent: Yangi asr avlodi.
4. Jo'rayev, S. (2016). Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
5. Mamarasulov, Q. (2007). Badiiy asarni tahlil qilish asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
6. Oripov, A. (2001). She'rlar. Toshkent: Yozuvchi.
7. Qurbonova, G. (2018). "Lirik asarlar va obrazli tafakkur: o'quvchi dunyoqarashini shakllantirishda adabiyotning o'rni." // Adabiy ta'limda innovatsiyalar, №3, 45–50-betlar.